РОЗДІЛ III. ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 930:94(477)“1914/18”

Гук Марія,

аспірантка історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

marihuk2014@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5321-0373>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

вул. Володимирська 60,
м. Київ, Україна, 01033

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2018-44-137-143>

Huk Mariia,

post-graduate student of the historical faculty of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

marihuk2014@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5321-0373>

Taras Shevchenko National

University of Kyiv,

60 Volodymyrska Street, City of
Kyiv, Ukraine, 01033

ІСТОРІОГРАФІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЖІНОК УКРАЇНИ У ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ ПО ДОПОМОЗІ ПОСТРАЖДАЛИМ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглянуто історичні дослідження, що стосуються вирішення проблеми біженців під час Першої світової війни. Проаналізовано, як жінки українських губерній Російської імперії організували допомогу для переселенців із прифронтових територій. Методологічну основу публікації склали загальнонаукові та спеціально-історичні методи логічного та історіографічного аналізу.

З'ясовано, що найбільше уваги історики приділяють «Комітету її імператорської високості великої княжни Тетяни Миколаївни з надання тимчасової допомоги постраждалим від воєнних дій». Це була найпотужніша благодійна організація, відділи якої діяли в усіх губерніях Російської імперії. Комітет створили під егідою великої княжни Тетяни Миколаївни, а в його місцевих представництвах працювало чимало жінок. Головним чином їх задіяли в установах для допомоги дітям – притулках, організовували швейні майстерні для біженок і керували поширенням одягу, очолювали гуртожитки для переміщених, контролювали збір коштів і проводили благодійні заходи, відкривали їдальні. Автори називають чимало імен діячок, які відзначилися своєю активною участю. Серед них: В.М. Булгакова, Н.І. Довнар-Запольська, М. Лавриновська, О. Матвєєва, Н. Оржевська, П. Вяхирева, К. Колобова, Л. Бровцина, О. Солодовська, А. Жекуліна, графиня М. Ігнат'єва, Е. Левіна, М. Станишевська, Н. Сердюкова, Т. Чарторижська, баронеса А. Гревениць, О. Акішева, Г. Левицька та О. Стрельникова. Також діяли етнічні комітети, в яких жінки вели активну діяльність. Досить потужно працювали польські організації у великих губернських і повітових містах, переймалися проблемами переселених співвітчизників і надавали всіляку допомогу.

Розробляючи обрану тему, автор приходить до висновку, що жіноча благодійна допомога біженцям розкрита недостатньо. У більшості робіт інформація про участь «прекрасної половини» людства у благодійних заходах в часи Першої світової війни подається у контексті, а не виділяється в окреме дослідження.

Ключові слова: благодійність, біженці, допомога, жіноцтво, Тетянинський комітет.

THE HISTORIC ACCOUNT OF FEMALE CHARITABLE ACTIVITIES IN HELP OF WORLD WAR I VICTIMS

The article deals with the historical study of the solution to the problem of refugees during

World War I. The author dwells on the factual evidence of women in the Ukrainian provinces of the Russian Empire organizing assistance for migrants from the front-line territories. The methodology is based on general scientific and historical methods of logical and historiographical analysis.

The author found that historians put immense focus on the "Committee of Her imperial highness the Grand Duchess Tatyana Nikolaevna on the provision of temporary assistance to victims of hostilities." It was the most powerful charitable organization with an expanded network of branches throughout the Russian Empire. The committee was created under the auspices of the Grand Duchess Tatyana Nikolaevna and included many women from the local elites. These were mainly involved in the organization of care for children, places for feeding the needy, established and saw to the maintenance of numerous sewing workshops for refugees, managed housing for the displaced, and oversaw the collection of funds at the charitable events that they hosted. The paper provides many names of women who were distinguished by their active participation. Among them: V. Bulgakova and N. Dovnar-Zapolskaya, M. Lavrinovskaya and O. Matveeva, N. Orzhevskaya, P. Vyachireva, K. Kolobova, L. Brovtsina, O. Solodovskaya, A. Zhekulina, Countess M. Ignatiev, E. Levina, M. Stanishevskaya, N. Serdyukov, T. Czartoryshskaya, baroness A. Grevenits, O. Akisheva, G. Levytska and O. Strelnikova. There were also ethnic committees in which women were active. Polish organizations were quite powerful in large provincial and district cities, which were concerned with the problems of the disadvantaged who were relocated and provided all kinds of assistance.

Investigating the chosen topic, the author comes to the conclusion that women's charity assistance to refugees has not been thoroughly studied. In most studies, the information on the female participation in charity events during the World War I is given in the context of major historical events and has not been allocated into a separate study.

Key words: *charity, refugees, help, women, Tetyana's committee.*

Перша світова війна стала катастрофою для багатьох народів і призвела до появи мільйонів «переміщених осіб» – біженців. У Російській імперії потік людей був надзвичайно потужним. Рух переселенців розпочався вже восени 1914 р. головним чином із західних губерній, а навесні 1915 р. його масштаби значно зросли. Українські губернії першими почали приймати переселенців із прифронтових територій. Всього за період 1915-1918 рр. на українських землях перебувало близько 1 млн. осіб [1, с. 438-439]. Правляча династія та місцеві адміністрації спершу не були готові надавати допомогу такій великій кількості постраждалих. Тому знедоленим людям, які покинули рідні землі, першими почали допомагати філантропічні установи.

Однією з найвідоміших і найпотужніших благодійних громадських організацій у Російській імперії в роки Першої світової війни був «Комітет її імператорської високості великої княжни Тетяни Миколаївни з надання тимчасової допомоги постраждалим від воєнних дій» – або Тетянинський комітет. Він, як найбільша благодійна організація, що займалася проблемами біженців, неодноразово привертав увагу українських істориків.

Комітет був створений за ініціативою імператриці Олександри Федорівни під егідою великої княжни Тетяни Миколаївни, але його фактичним керівником був А.Б. Нейдгарт. В центральному правлінні Тетянинського комітету працювало три жінки: О. Горемікіна (дружина тогочасного прем'єр-міністра імперії І. Горемікіна) та дві фрейліни імператриці – баронеса С. Буксгевден і О. Бюцова. В той же час, П. Гетрелл заперечує участь жінок у керівному складі інституції, вважаючи їх підставними особами [1, с. 61]. Однак, інші автори опосередковано подають інформацію про жіночу роботу в громадських організаціях під час Першої світової війни, не зважаючи на те, що їх першочергово цікавлять проблеми завдань і результатів діяльності благодійних організацій.

Провідна дослідниця громадської благодійної діяльності в роки Першої світової війни Н.І. Загребельна у своїх розвідках називає Тетянинський комітет найбільшою

гуманітарною організацією в Російській імперії. Установа мала чудове фінансування завдяки безпосередній участі великої княжни Тетяни Миколаївни і змогла широко розгорнути свою діяльність: «на 1916 р. нараховувалось вже 54 губернських і кілька сотень повітових і волосних відділень» [4, с. 263]. Серед діячів Київського відділення авторка називає В. Булгакову і Н. Довнар-Запольську, а в Чернігівському відділі плідно працювали М. Лавриновська і О. Матвеева – дружини губернатора та віце-губернатора відповідно [3, с. 56]. Однак дослідниця не ставила за мету виявити, чим саме завідували жінки в організації, як і не намагалася встановити їхній внесок у її діяльність.

Активних діячок Тетянинського комітету назвала і Л.М. Жванко у своїй праці «Біженці Першої світової війни: український вимір» [1]. Так, членами Волинського губернського відділення були Н. Оржевська, П. Вяхирева; Катеринославського – К. Колобова, Л. Бровцина, О. Солодовська; Київського – О. Букресва, княжна О. Друцька-Соколинська, А. Жекуліна, графиня М. Ігнат'єва, Е. Левіна, В. Булгакова, Н. Довнар-Запольська; Одеського – М. Станишевська; Полтавського – Н. Сердюкова, Т. Чарторижська; Херсонського – баронеса А. Гревениць; Чернігівського – О. Матвеева, М. Лавриновська; Харківського – О. Акішева, Г. Левицька та О. Стрельникова [1, с. 71].

Л.М. Жванко зазначила, що представниці прекрасної статі приймали участь у місцевому самоврядуванні. Наприклад, серед 63 представників Харківського губернського відділення було 23 жінки. Жінки також здійснювали керівництво Лохвицьким повітовим відділенням на Полтавщині, що авторка вважає унікальним випадком [1, с. 72]. На чолі цього повітового відділення стояла дворянка О. Блюм – дружина місцевого почесного мирового судді; скарбником у Лохвиці була Н. Ружицька – дружина дійсного статського радника [1, с. 71-72].

Основними джерелами, що містять детальну достовірну інформацію про діяльність Тетянинського комітету, є його власні друковані звіти. В них містяться відомості, які можуть пролити світло на окреслену нами проблему, оскільки подають детальний опис виконаних робіт по губерніях. Таким чином, можна встановити, що дамські комітети діяли при Катеринославському, Київському, Одеському і Харківському відділах, а також у губернських і повітових містах. Зокрема, у Катеринославі діяли «Слов'янський комітет» на чолі з В.А. Колобовою та «Общество защиты женщин и бюро трудовой помощи семьям запасных»; в Бахмуті – «Дамський комітет»; в Маріуполі – «Дамский кружок»; у Новомосковську – «Дамський комітет», у Харкові – «Дамський комітет», очолюваний Є.М. Акішевою.

У Києві був створений окремий великий відділ Тетянинського комітету, який співпрацював із такими давно існуючими організаціями, як «Лига защиты детей», «Фрёбелевское общество», «Общество защиты женщин».

У звітах детально розписано, чим безпосередньо займалися дамські комітети і чого вони змогли досягти. Можна виокремити такі напрями діяльності комітетів: пошиття одягу; опіка над дітьми; допомога жінкам, які втратили годувальника у зв'язку з війною і були вимушені залишити власний дім. Катеринославський і Бахмутський комітети теж виготовляли одяг, зокрема білизну. У Києві було організовано цілу низку швацьких майстерень, до роботи в яких залучали біженок. Під контролем Тетянинського комітету працювали: швацька майстерня О.П. Андре (30-50 працівників); майстерня в приміщенні Жіночої учительської семінарії (до 100 працівників); в приміщенні «Общества вспомоществования нуждающимся студентам» – Центральна майстерня (150 працівників) [6, с. 132-134].

Жінки мали змогу отримувати платню, їжу і медичне обслуговування. У звіті знаходимо цікавий факт: у майстернях було введено «примусове харчування» і чайні перерви. Деякі кравчині з метою економії подеколи відмовлялися від їжі, що призводило до втрати ними свідомості прямо на робочих місцях. Тому жінок доводилося годувати примусово, для чого зі щоденної платні вираховували 10 коп. Двічі на місяць робітниця проходила медичний огляд, хворих забезпечували медикаментами або відправляли у

лікарню. Що два тижні жінкам видавали квиток у баню, мило, а також білизну [6, с. 134]. Майстерні залучали до праці дітей (хлопчиків – у кулькову майстерню, а дівчаток – палітурну) [6, с. 136-137].

«Общество защиты женщин» разом з Тетянинським комітетом сформували спеціальну комісію допомоги дітям. Разом відкривали притулки для біженок із немовлятами, дитячі садочки. Учениці середніх жіночих навчальних закладів шили одяг і білизну для вихованців для цих притулків. Особливістю цих притулків було фотографування дітей для розшуку їхніх батьків. За звітом, у притулках комітету знаходилося 1233 осіб, тоді як в інших – 137 [6, с.147].

В Одесі, як відзначає сам комітет, надавався особливий вид допомоги. У місті відкривали жіночі й чоловічі гуртожитки, на чолі яких стояли дами-патронеси. Вони завідували харчуванням – контролювали постачання продуктів, роздачу їжі, а також вели бухгалтерський облік [6, с. 291]. На жаль, у звіті не вказані імена цих дам-патронес. В Одесі також шили одяг, але жінки могли працювати не тільки у майстернях, але й брали роботу додому [6, с. 292]. У Харкові дамський комітет відкрив 2 притулки: на 75 і 100 дітей [6, с. 458-459].

У Чернігівській губернії також було відкрито відділ Тетянинського комітету. В окремому звіті організації відзначено О.А. Матвєєву, дружину віце-губернатора, яка була головою опікунського Чернігівського комітету: «весь труд по оказанию помощи несла на себе супруга Черниговского вице-губернатора О.А. Матвеева, энергия и неутомимость которой много способствовала плодотворной деятельности на помощь пострадавшим от военных бедствий» [8, с. 3]. На початку війни О.А. Матвєєва організувала видачу грошової допомоги біженцям. Коли запрацював відділ комітету, вона активно долучилася до процесу організації допомоги біженцям. У складі комітету звіт називає також дружину губернатора М.С. Лавриновську і вдову Головнокомандуючого закладами відомства Марії Федорівни М.А. Олив. У Чернігівській губернії біженці не осідали, а продовжували рухатися на Схід або до центральних губерній Російської імперії, тому комітет основну увагу приділяв не організації притулків та лікарень, як інші, а саме забезпеченню і підтримці пересування та грошовій допомозі.

Окрему публікацію Л.М. Жванко присвятила Харківському губернському відділу Тетянинського комітету. Вона відзначила енергійну діяльність О.М. Акішевої, дружини губернатора В.В. Акішева, яка була головою дамського комітету та збирала кошти на потреби біженців. Вже перший влаштований нею збір коштів під назвою «Харків – Польщі» приніс 10 609 крб. 46 коп., «завдяки її енергійній діяльності до збору було залучено широкі кола міської інтелігенції, студентської, учнівської молоді, православне та греко-католицьке духовенство» [2, с. 106]. У статті також знаходимо, що О.М. Акішева опікувалася і дітьми-сиротами. В притулках знаходилося 315 дітей. Впродовж своєї діяльності подружжя Акішевих отримало особисту подяку від царської родини на з'їзді комітету в Петрограді у 1915 році [2, с. 108].

На організації допомоги дітям у своїх дослідженнях акцентувала увагу Н.А. Сейко. Вона називає організацію Тетяни Миколаївни «зв'язуючим осередком між добродійними структурами царської Росії та місцевою громадою у сенсі добродійної допомоги дітям» [9, с. 166]. У всіх губерніях відділи відкривали школи, притулки, майстерні, лікарні. Найбільш грандіозною і масштабною була освітня діяльність. Наприклад, як зазначила дослідниця, під опікою Київського відділу знаходилося 15 тис. учнів [10, с. 166]. Слід відмітити, що Н.А. Сейко звернула увагу, що Тетянинський комітет переймався трудовим вихованням дітей, які займалися грабіжництвом, жебрацтвом, бродяжництвом. Разом із Судом для малолітніх, Комітет відкривав трудові товариства, в яких проблемні діти мали змогу жити в гуртожитках, харчуватися і отримувати фах. «Головною ідеєю трудових притулків стало бажання закріпити у підлітків трудові навички, впевненість у тому, що дитина у стані забезпечити собі який-небудь рівень існування під час відсутності батьків» [9, с. 166].

Діяльність Тетянинського комітету на Катеринославщині розглянули С.І. Світленко і В.Д. Мирончук. Вони зосередили увагу на питаннях освіти для біженців. Попри війну і те, що Катеринославська губернія займала перше місце за кількістю постраждалих від війни з-поміж інших європейських губерній Російської імперії, заклади освіти тут не закривались, а навпаки – відкривались нові. Дослідники відмітили, що саме за сприяння губернського відділу Тетянинського комітету в 1916 р. було відкрито жіночу семінарію, директором якої стала Л. Жукович. Всього гімназія випустила 259 учениць [11, с. 298].

У громадських організаціях, де більшість становили чоловіки, жінки проявляли себе на повну силу. Бажаючи допомогти біженцям, вони створювали свої власні спілки, гуртки, комітети при тих самих організаціях чи окремих установах. Л.М. Жванко зазначила, що ініціаторами створення дамських комітетів ставали літні світські дворянки, яким не потрібно було вже турбуватися про власних дітей; головним чином це були дружини губернаторів та голів земських управ [1, с. 165]. Інтелігентки працювали у повітових і волосних комітетах допомоги біженцям фельдшерками, сестрами милосердя, вчительками; опікувалися дітьми і вели паперову роботу.

Діяли також дамські етнічні комітети допомоги співгромадянам. У Києві діяв гурток польських жінок, в Одесі – «Спілка рівноправності жінок» [1, с. 148-149]. У Харкові представниці польської громади Марія Вільга, Регіна Щавинська, Олена Дворжанчик, Марія Карсницька, Олена Виршилло та багато інших разом зі своїми чоловіками брали активну участь в організації допомоги своїм землякам, переймаючись проблемами польських біженців [1, с. 147]. В Полтаві, як відзначила Л.М. Жванко, польська громада створила свій комітет надання допомоги біженцям, у складі якого працювали 3 жінки: М. Веселовська, М. Кондрацька, М. Фляшинська [1, с. 149].

Дослідниця історії Сумщини періоду Першої світової війни Л.І. Рожкова встановила, що у Сумах і Конотопі діяв осередок Союзу польських жінок, який опікувався їдальнею для біженців, де пропонувалися обіди за цінами 1 крб. 50 коп., 1 крб. та 60 коп. [12, с. 252].

Відкриттям їдалень для біженців займалися також українські жінки. Так, О.В. Лисенко у своїй статті про відносини українців західних і східних областей подав інформацію, що в Мандриківці – околицях Катеринослава – невеликим гуртком просвітянок (всього 30 жінок, імен яких автор не подає) було відкрито безкоштовну їдальню. Спершу там годували вдів і сиріт загиблих солдат, але в червні 1915 р., коли почали прибувати перші біженці, налагодили харчування прибуваючих галичан. Автор дослідив саму роботу харчувального закладу і з'ясував, що він утримувався коштом самих просвітянок, але через великий потік біженців їдальня швидко накопичила значні борги, які довелося відшкодовувати за рахунок повітового земства, пожертв, коштів від концертів та аукціонів [7, с. 41-42].

Отже, підсумовуючи розгляд діяльності жіночих благодійних організацій, що діяли на території українських губерній Російської імперії в роки Першої світової війни, мусимо констатувати недостатню увагу вітчизняних дослідників до цієї проблеми і розглянути діяльність благодійних організацій, які діяли в українських губерніях Російської імперії загалом. Цій темі присвячена невелика кількість окремих публікацій, частково вона розкривалася як дотична до інших проблем, пов'язаних з історією участі України в Першій світовій війні. Проведений нами пошук в історіографії та джерелах дозволив репрезентувати ті способи та шляхи, якими дамські комітети долучалися до діяльності благодійних організацій, що переймалися проблемами біженців. Було з'ясовано, що жінки мали бажання і можливість допомагати постраждалим людям й активно включилися в громадську допомогу. Але у світлі того, що Перша світова війна відноситься до «маскулінної» історії, питання допомоги жіночих організацій і конкретних діячок вивчено недостатньо, залишається відкритим і потребує детальних досліджень.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Жванко Л.М. Біженці Першої світової війни: український вимір (1914–1918 рр.). Харків: Апостроф, 2012. 568 с.
2. Жванко Л.М. Діяльність Харківського губернського відділу Тетянинського комітету // Історичний журнал. 2005. №4. С. 106-109.
3. Загребельна Н.І.; Коляда І.А. Велика війна: Українство і благодійність (1914-1917 рр.). Київ: [б.в.], 2006. 193 с.
4. Загребельна Н.І. Провідні гуманітарні громадські організації у період Першої світової війни: створення, структура, соціальна база, джерела фінансування // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. 2005. Вип. 4. С. 255-269.
5. Загребельна Н.І. Роль Тетянинського комітету її імператорської високості великої княжни Тетяни Миколаївни в організації надання допомоги постраждалим від війни // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. 2005. Вип. 9. С. 87-91.
6. Комитет Ее Императорского Величества великой княжны Татьяны Николаевны по оказанию помощи пострадавшим от военных действий. 14 сентября 1914г. – январь 1916 г.: сборник документов. Т. 1. Петроград: [б.и.], 1916.
7. Лисенко О.В. Проблеми взаємостосунків між західними та східними українцями під час Першої світової війни // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. 2002. №4. С. 40-44.
8. Очерк деятельности Черниговского отделения Комитета Ее Императорского Величества великой княжны Татьяны Николаевны со дня основания по 1 января 1916 г. [б.м.]:[б.и.], [б.г.].
9. Сейко Н.А. Добровинність поляків у сфері освіти України (XIX – поч. XX ст.). Київський учбовий округ: монографія. Житомир: Полісся, 2007. 320 с.
10. Сейко Н.А. Фундація княжни Тетяни Миколаївни як добровинна організація Першої світової війни // Вісник Житомирського педагогічного університету. 2003. Вип. 13. С. 164-166.
11. Світленко С.І., Мирончук В.Д. Діяльність громадських організацій на Катеринославщині періоду Першої світової війни // Питання німецької історії: зб. наук. праць. Дніпропетровськ: Ліра, 2014. С. 296-304
12. Рожкова Л.І. Благодійність в роки Першої світової війни (на матеріалах Сумщини) // Сіверщина в історії України. 2015. Вип. 8. С. 248-253.

REFERENCES

1. Zhvanko, L.M. (2012). *Bizhentsi Pershoi svitovoi viiny: ukrainskyi vymir (1914–1918 rr.)*. [Refugees of the First World War: The Ukrainian Reality (1914-1918)]. Kharkiv: Apostrophe. [In Ukrainian].
2. Zhvanko, L.M. (2005). *Diialnist Kharkivskoho hubernskoho viddilu Tetianynskoho komitetu*. [The Activities of the Kharkiv Provincial Department of the Tetianinsky Committee]. *Istorychnyi zhurnal*. №4. Pp. 106-109. [In Ukrainian].
3. Zahrebelna, N.I., Koliada, I.A. (2006). *Velyka viina: Ukrainstvo i blahodiinist (1914-1917 rr.)*. [Great War: Ukrainians and Charity (1914-1917)]. Kyiv: [s.n.]. [In Ukrainian].
4. Zahrebelna, N.I. (2005). *Providni humanitarni hromadski orhanizatsii u period Pershoi svitovoi viiny: stvorennia, struktura, sotsialna baza, dzherela finansuvannia*. [Leading Humanitarian Non-Governmental Organizations during the First World War: Creation, Structure, Social Base, Sources of Funding]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.* 5. Pp. 255-269. [In Ukrainian].
5. Zahrebelna, N.I. (2005). *Rol Tetianynskoho komitetu yii imperatorskoi vysokosti velykoi kniazhny Tetiany Mykolaivny v orhanizatsii nadannia dopomohy postrazhdalym vid viiny*. [The Role of the Tetiana's Committee of Her Imperial Highness Grand Duchess Tetiana Mykolaivna in the Organization of the Providing of Assistance to the Victims of War]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.* 9. Pp. 87-91. [In Ukrainian].
6. *Komitet Yeyo Imperatorskogo Velichestva velykoj knyazhny Tat'yany Nikolaevny po okazanyu pomoshhi postradavshym ot voennykh deistvii*. (1916). [The Committee of Her Imperial Majesty Grand Duchess Tatyana Nikolaevna on the Providing of the Assistance to the Victims of Warfare]. Vol. 1: September 14, 1914 – January 1, 1916. Petrograd: [s.n.]. [In Russian].
7. Lysenko, O.V. (2002). *Problemy vzaiemostosunkiv mizh zakhidnymi ta skhidnymi*

ukraintsiamy pid chas Pershoi svitovoi viiny. [Relation Problems of Western and Eastern Ukrainians during the First World War]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st.* №4. Pp. 40-44. [In Ukrainian].

8. *Ocherk deyatel'nosti Chernigovskogo otdeleniya Komiteta Yeyo Imperatorskogo Velichestva velykoj knyazhny Tat'yany Nikolaevny so dnya osnovaniya po 1 yanvarya 1916 h. (n.d.). [Essay on the Activities of the Chernigov Sector of the Committee of Her Imperial Majesty Grand Duchess Tatyana Nikolaevna from the Date of Foundation to January 1, 1916]. [s.l.]:[s.n.]. [In Russian].*

9. Seiko, N.A. (2003). *Dobrochynnist poliakiv u sferi osvity Ukrainy (XIX – poch. XX st.). Kyivskyi uchbovyi okruh: monohrafiia. [Poles' Charity in the Education in Ukraine (19th – the start of the 20th centuries). Kievan Educational County: A Monograph]. Zhytomyr: Polissia. [In Ukrainian].*

10. Seiko, N.A. (2003). *Fundatsiia kniazhny Tetiany Mykolaivny yak dobrochynna orhanizatsiia Pershoi svitovoi viiny. [Princess Tatyana Nikolaevna Foundation as a Charity Organization of the First World War]. Visnyk Zhytomyrskoho pedahohichnoho universytetu. 13. Pp. 164-166. [In Ukrainian].*

11. Svitlenko, S.I., Myronchuk, V.D. (2014). *Diialnist hromadskykh orhanizatsii na Katerynoslavshchyni periodu Pershoi svitovoi viiny. [The Activity of the Public Organizations of Katerinoslav Region during the World War I]. In: S.I. Bobyliev (Ed.), Pytannia nimetskoj istorii. Pp. 296-304. [In Ukrainian].*

12. Rozhkova, L.I. (2015). *Blahodiinist v roky Pershoi svitovoi viiny (na materialakh Sumshchyny). [The Charity during the First World War (on the Materials of Sumy Region)]. Sivershchyna v istorii Ukrainy. 8. Pp. 248-253. [In Ukrainian].*

Одержано 25.11.2018.

УДК 116:-043.86:631.5/9:303.446.4

Лукашевич Юлія,

старший викладач кафедри
професійної освіти

Lom80@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1947-8357>

ДВНЗ

«Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет

імені Григорія Сковороди»,

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-
Хмельницький, Київська обл., Україна,
08401

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2018-44-143-151>

Lukashevich Julia,

Senior Lecturer of the Department vocational
education

Lom80@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1947-8357>

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University

30, Sukhomlynsky Str., Pereiaslav-

Khmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine,

08401

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СУСПІЛЬНОЇ АГРОНОМІЇ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

Метою є вивчення та науковий аналіз історіографічного доробку зі становлення та розвитку суспільної агрономії. Важливими шляхами розв'язання завдань даного дослідження є застосування принципів історизму, науковості, об'єктивності, комплексності джерел і методів: історико-наукового та джерелознавчого аналізу, історико-порівняльного, аналізу та синтезу, логічного, узагальнення, проблемно-хронологічного, періодизації, ретроспективного, персоніфікації. Вперше у вітчизняній історичній літературі розглянуто історіографічні напрацювання зі становлення та